

ARTE KRITIKAREN ZULOA

Herrenka dabilta artea eta pentsamendua, pausajea bateratu ezinda. Krisian da lehen abangoardietatik arte ekoizpenari lagundu izan dion diskurtsibitatea, kasik akademia merkantilista batera murriztua –horrek dakarren guztiarekin–. Euskal arte sisteman ere apenas dago eztabaida kritikorako fororik. Artista garaikideak urrutiratu egin dira Oteizaren garaietatik herenegun arte baitezpadakoa zirudien kontzeptualizazio teorikotik. Panorama horretan, premiazko bihurtu da arte kritikaren oinarritzko izpiritua berreskuratzea: orain eta hemen gertatzen ari dena iruzkintzea.

Non da arte kritika? Zer gertatzen da hemen eta orain antolatzen diren klase guztietako erakusketekin? Inguru afektibo hurbilekotik kanpo, jasotzen al du artista garaikideak bere lanari buruzko interlokuziorik? Interlokuzio horien harira sortzen al da eztabaida mamitsurik? Jarraitzen al du el-karrizketak bestelako plaza fisiko edo birtualen batean? Finean, egungo –ez hala-holako– ekoizpen artistikoak ba al dakar berarekin batera sortzen denaren gaineko gogoeta bizirik? Kendu akademia ekuaziotik, eta erantzuna garbia da: ez dira garai onak arte kritikarentzat. Sartu akademia ekuazioan, eta erantzunak tankerakoa izaten jarraitzen du.

Duela gutxi, arte kritikarako *Trance* bloga martxan jarri aurretik, Euskal Herriko idatzizko hedabideek arteari zer toki ematen dioten errebasatu zuen Pablo Marte artistak. “Apenas aurkitu nuen ezer. Erakusketei buruzko iruzki-

nak egunkarietako kultura saileko arduradunek idatziak ziren, ez adituek. Zegoen apurra oso informatiboa zen, eta arte mundutik kanpoko hartzaileei begirakoa”. Kazetaritza idatziak ez du, noski, kritikaren esparru osoa ordezkatzeko, baina lagin interesgarria da kritikaren osasuna zertan den aztertzeko. Azken batean, kritikaren urgentziazko dimentsioa tokian tokikoarekin interlokuzioa abiatzea da, eta horrek, orain gutxira arte behintzat, idatzizko erreseina forma hartu izan du. Uler bedi: auzia ez da arteari buruzko testu kritikorik ez dagoenik –hor dira, urrutira joan gabe, Haizea Barcenillaren edota Ismael Manterolaren *Berria*-ko zutabeak–, ezpada idatzi horiek bestelako funtzio batzuk dituztela, eta ez diotela hemen eta orain gertatzen ari denari zuzenean erantzuten. Izatekotan, Peio Agirreren *Crítica y metacomentario* bloga gertura daiteke gehien kritikaren dimentsio horretara –erakusketa zehatz batzuk iruzkin-

OTRO FAMILY PLOT

Txomin Badiola

Esanguratsua da Txomin Badiolaren *Otro Family Plot* atzera begirako erakusketarekin gertatutakoa: 2016an Madrilgo Reina Sofían egindako erakusketa garrantzitsu hau ia oharkabean pasa zen. Non dago honelako erakusketei merezi duten balioa emango liekeen arte kritika Euskal Herrian?

tzen ditu tartean behin-. Edonola ere, nekez estaliko du tamainako hutsunerik bizpahiru lagun ekinak. "Maila askotan jardungo duen jende korrante zabala behar da, kritika idatzizko formatutik harago eramango duena", dio Martek. Harekin bat egiten du Miren Jaio kritikariak ere: "Ezinbestekoa da kritikarako espazioak aurkitzea. Ez ditugula aurkitzen? Ba existitzeko modua egin beharra dago".

Zerk eragin du arte kritikaren krisi hau? Jaiori bururatu zaizkio bi arrazoi gutxienez: batetik, prentsaren gain-beherarekin batera kritika klasikoa gutxitu da; bestetik, arte sistemaren barruan ere gertatu dira aldaketak, eta 2000ko hamarkadatik aurrera, biurtekoen loraldiarekin bat, komisariotzak sekulako indarra hartu du. "Orain erakusketaren oinarri kontzeptuala aurrez ematen dizute. Lanaren interpretazioa lanarekin batera dator". Iruditzen zaio neurri batean komisariotza zabaltzeak

kritikari gain hartu diola, kritika berez erreaktiboa delako, eta iristen denerako berandu izaten delako. Baina berandutze horretan datza kritikaren potentzialitatea ere, Jaioren ustez: "Komisarioa *insider* bat da. Ez dut esango kritikoa ez denik, baina bere lanean ez dago kontrasterik. Arteak komunikatu egin nahi du, eta komunikazioa talka moduko zerbait izaten da beti". Komisariotzarekin alderatuta, kritikaren kanpo begiradak talka horretarako aukera gehiago eskainiko lituzke printzipioz, nahiz eta Jaiori iruditu kritikak abangoardia historikoetatik izan duen posizio antagonista egun ez dela hain agerikoa -arte sistemaren kanpo-agente izatetik barne-agente izatera igaro dela dio, Boris Groys zitatu-.

MEMENTO SENTSAZIOA

Martek bi funtzio nagusi aitortzen dizkio jardun kritikoari: batetik, lan artistikoa historizatzea, praktiken arteko zirriki-

tuak estaliz; bestetik, konbentzio formalak azalratzea, "konbentzioa erosotasuna delako, eta artistaren borroka nagusia erabiltzen duen lengoaia bera suntsitzen saiatzea delako". Gauzak horrela, kritikarik ezean, zer gertatzen da arte-ekoizpenarekin? "*Memento* filmean bezala bizi gara, goizean jaiki eta bezperan zer egin genuen gogoratu ezinik. Memoria gabezia dago, ematen du ezerk ez duela jarraikortasunik". Haren ustez, ekoizpen maila altua dago, bai, baina ekoizpen isolatua da, bere buruaz gogoetatzen ez duena, eta konbentzioan erortzeko joera eduki dezakeena. "Unean unekoa nagusitzen da, artistak gero eta bakartuago daude, eta arriskua dute sinesteko aparteko gorputzak direla, aparteko obrak egiten dituztela, eta, orainaldiaren oihan moduko horretan, amaitzen dute beren espazio formal defendatzen originaltasuna bailitzan. Eta ez". Orainaldia kontatu gabe geratzen bada, egun dagoen ekoizpen mailaren

pareko gogoeta mailarik ezean, hasierarik eta amaierarik gabeko unibertso batean jendea gauza sakabanatuak egiten ari delako sentipen horrek arrisku bat dauka: erlatibismoa, edo dena interes maila berera parekatzea.

Txomin Badiolari gertatua ekarri du gogora Jaiok. 2016an *Otro Family Plot* erakusketa antolatu zuen Madrillgo Reina Sofian. “Atzera begirako oso garrantzitsua zen berarentzat, eta guztiz oharkabean igaro zen. Horixe da artista gehienei pasatzen zaiena”. Jaiok ulertzen ditu Martek kritikari aitortzen dizkion funtzioak, baina ñabardura batzuk gehitu dizkio: “Historizatu behar du kritikak, noski, baina hori artistaren erantzukizuna ere bada. Kritikariak ez ezik, arteak ere izan behar du kritiko”. Konbentzioa azaleratzea ere garai batean baino problematikoago bihurtu dela uste du. “Zer ez da bihurtu konbentzionalismo? Arte sistema osoa da konbentzioa, hasteko”. Zentzu horretan, iruditzen zaio kritikotasuna bera da goela auzitan. “Nola izan zaitezke kritiko sistema instituzionalean? Arte sistema instituzioa da. Eta instituzioak bere barruko guztia irensten du”. Finean, bere buruari galdetu dio zenbateraino den posible gaur egun Martek aldarrikatu nahi lukeen kritika antagonista hori. “Sinetsi nahi nuke horretan, eta neure egin dezaket ikusmuga moduan, baina eszeptikoagoa naiz”.

MUGALARIEN NOSTALGIA

Gara egunkariak arteari buruzko *Mugalari* gehigarria argitaratu zuen 1999tik 2011ra. Asteroko hiru orrialde haien bueltan eztabaida foro egonkorra eta autonomoa osatu zen. Arte komunitetetik arte komunitatearentzat idazten zuten, eta belaunaldi berri baten erakustoki bilakatu zen –besteren artean, zutabegintzan aritu ziren bertan Asier Mendizabal, Beatriz Ferraez, Aimar Arriola, Isabel de Naverán, Iñaki Imaz, Leire Vergara, Jon Mantxi edota Natxo Rodriguez-. Arte kritika klasikoaren azken zirrikitua izan zen hura, eta egundaino luzatzen den hutsunea utzi zuen. Jaiori iruditzen zaio, ordea, arriskutsua dela *Mugalari* garaiak idealizatzea: “Ustekabean sortzen diren espazio berriak aprobeztatzeko gai izan behar du arteak, eta horixe izan zen *Mugalari*, sorpresaz jasotako espazio bat kolonizatzea. Baina testuinguru zehatzean ulertu behar da. Arteleku gabe ezin da

Mugalari ulertu, handik ateratako belaunaldi jakin batek osatu zuen foro hura”. Beraz, kritikak bizi duen krisiaz mintzatzerakoan, komeni da hamarkada haren ameskerian erori gabe egitea.

Diskurtsibitateak garai hobeak bizi izan dituela begi bistakoa da, dena dela. Horretan da Marte: “Aurreko belaunaldi batzuentzat errazagoa izan da tresna kritikoetara jotzea. 1980ko hamarkadan, adibidez, bazegoen pentsamendu kritikoaren behar sozial antzeko bat, baita Europako giro artistikoen aldean halako probintziakeria sentipena ere”. Nola aurre egin horri? Europa mailako kezka intelektual haiek berenganatuz. “Foucaultez eta Deleuzez eztabaidatzen aritzen ziren, filosofoak Artelekura gonbidatzen zituzten, eta abar. Aldiz, orain garai indibidualistagoak bizi ditugu, eta, zentzu horretan, kritika ere garaiz kanpoko litzateke, nik defendatzen dudana kritikak egun falta den espazio kolektiborantz joko lukeelako”.

DISCOURSE-TIK DISPLAY-RA

Diskurtoaren krisiak artistengan ere eragin duela uste du Martek: “Obrarekiko zeukaten harremana lehen orain baino askoz ere kontzeptualagoa zen”. Bi paradigma bereizten ditu: *discourse* eta *display*. Haren ustez, aurrenekoa gailendu da urte askoan, baina orain bigarrena ari da indartzen. “Lehen artistak linguistika egin behar zuen, hizkuntzaz jabetu, egiten zuena hitzetara eraman. Orain kezka hori ez da hainbesterainokoa. Lengoia horiek onartu egin dira, eta kode linguistikoak armatu beharrean, artistak indar gehiago jartzen du erakusketa espazioan gauzek nola funtzionatzen duten aztertzen”. Zergatik? Beharrak aldatu direlako. “Lehen trama linguistikoa falta zelako irudipenetik egiten zen artea; orain, *errealitatea* falta delako sentipena nagusitu da: goizean jaiki eta ordenagailu aurrean esertzen gara, gure inguruarekin esperientziatzeko formak bilatzeko beharra daukagu”. Hori litzateke *display*-tik jardutea: gorputzetik eta zentzumenetatik abiatzea, obra prozesuari erreparatzea, lanerako materialekin elkarrizketan aritzea, zerbait *erreal bihurtu* nahi izatea, enpirizatzea. Bizi dugun garai historikoarekin zerikusia duen desplazamendu formala da, finean, *discourse*-tik *display*-rako. Eta inork paradigma berria formalismotzat jo dezakeen arren, beste zerbait dela iruditzen zaio Marteri. Auzia ez da

Memento filmean bezala bizi gara, goizean jaiki eta bezperan zer egin genuen gogoratu ezinik. Memoria gabezia dago, ematen du ezerk ez duela jarraikortasunik”

Pablo Marte

diskurtsibitateak garai hobeak bizi izan zituela esan eta bertan goxo gelditzea, egoera berrira egokitutako galderak egiten segitzea baizik. “Artea desplazatu den bezala, zer gertatuko litzateke kritika ere *display*-tik egingo balitz? Ze, azken batean, kritikatzeari pentsatzearekin dago lotuta, har dezakeen formaz zehatzez harago”.

Olatz Otalora artistak beste irakurketa bat gehitu dio Marteren *display* kontzeptuari. Artista gisara bilatzen du bere baitan sostengatzen den zerbait egitea, zientoka irakurketa jasan ditzakeena –guztiak zilegiak, bakar bat ere ez absolutua-. “Forma batek, belaunaldiz belaunaldi bizirik jarraituko badu, berari buruzko interpretazioak alda daitezten jasan behar du”. Diskurtsotik abiatzeari ahulezia hori ikusten dio: “artelana janzten du, bai, baina diskurtsibitatean soilik oinarritzen den zerbaitek nekez iraungo du estetiko”.

DISKURTSIBITATE HUSTU BATERANTZ

Otalorak uste du diskurtsoak pisu handia duela oraindik arte munduan, instituzioen eraginez. “Beka baterako izena ematean, beti eskatzen dizute zure lana diskurtsiboki kokatzeko. Aldi berean artista eta kritiko izateko eskatzen digute –eta askok sinetsi egin du logika hori–, baina akats handia da instituzioen behar diskurtsiboa artista-aren ardura bihurtzea”. Aipatzen duenez, zentzu jakin bat daukaten genealogiak bilatzen dituzte museoeak, eta, horrela, beren lana ildo zehatz batean koka daitezkeen artistak saritzen dira. Diskurtsoan zentratutako irizpide instituzionaletan funtsezkoenari erreparatzea falta da Otalorarentzat: “Interpretazio antropologikoetatik harago, benetako zentzua beste nonbaitetik sortzen da. Ez da kontuan hartzen arteak hain bere duen sen formal hori. Zeren gauza bat da obraz esaten dena, eta beste bat obra bere baitan dena”. Diskurtsoetan moda sartzen da, gainera. “Orain gutxira arte

Nola izan zaitezke
kritiko sistema
instituzionalean?
Arte sistema instituzioa
da. Eta instituzioak
bere barruko
guztia irensten du”

Miren Jaio

diskurtsoek kontzeptualak izan behar zuten, eta orain badirudi denak afektiboak izan behar duela”.

Artista garaikideak bere buruaren gain sentitzen duen presio diskurtsibo hori da, Marteren ustez, kritika faltaren erakusle garbiena. “Benjaminek esan zuenarekin bat nator: artistak ez dira preseski egokienak beren lanaz hitz egiteko. Sare kritiko zabal bat existituko balitz, artistek ez lukete ezer asmatzen ibili beharko, beste batzuek egingo liekete lan teorikoa, eta beraiek handik eta hemendik hartutakoarekin aski lukete”. Ohartzen da, halere, hutsune kritiko horren falta ez dela hain agerikoa arte munduko guztientzat. “Arte-ekoizpen maila oso altua dago hemen, eta horrek esan nahi du gustu guztientzako moduko obrak egiten direla: batzuk kontserbadoreagoak, besteak arriskatuagoak”.

ZIRRIKITU BILA

Mortuaren erdian, eztabaida kritikoa nondik abia daitekeen galdetuta, Marte oroitu da Okela Sormen Lantegiak antolatzen duen *Berbaldia* zikloaz. “Artista gazteak beren obraz hizketan aritzeko espazio bakanetako bat da, eta horregatik bakarrik merezi du”. Beste bi ekimen ere aipatu ditu: Consonni irratia eta Bulegoa z/b –Jaiok beste hainbatekin hasitako proiektua–. Eta azkenik, unibertsitatea. Ez kritika akademikoan fede handirik duelako, ezpada hezkuntzaren potentzialitatean sinetsi nahi lukeelako: “Artearen Historia, Arte Ederak, Filosofia, Antropologia... pentsamendurekin lotuta dauden ikasketak gehiago uztartu behar lirakeke, eta guztietan landu behar litzateke kritika”. Jaiok ez du hain argi ikusten unibertsitatearen funtzioa. “Zinez, egungo unibertsitatea al da kritikarako espazioak sustatzeko tokirik egokiena? Izango da bertan nabilelako orain, baina zailantzan jartzen dut”. Haren ustez, kritika akademikoan inoiz baino gehiago idazten da, baina ez kritikaren berezko funtzioari erantzunez –formaren etengabeko kuestionamendua, jasotako ideiak bere horretan ontzat ez jotzea–, erabat bestelako arrazoiengatik baizik: hiperproduktzio neoliberalaren logika gailendu da, eta ikerlariak kostatzen ahala kostatzen artikulatuak argitaratu behar dituzte unibertsitatekanporatuak izan nahi ez badute. “Kontua da ekoiztea, berdin dio zer, nola eta zertarako. An-

Beka baterako
izena ematean, beti
eskatzen dizute zure
lana diskurtsiboki
kokatzeko. Aldi berean
artista eta
kritiko izateko
eskatzen digute”

Olatz Otalora

glosaxoiek esaten duten bezala: *Publish or Perish*”.

Gelditzen al da, orduan, azken zirikiturik kritikarentzat? Bepiztu ote daiteke nolabait? Jaiok itxaropenari eutsi nahi dio: “Leku guztietan sor daitezke aukerak”. Kritikaren errektibotasunean sinetsi nahi luke, dena nahieran eskura daitekeen honetan kritikak jarraituko lukeelako izaten mantsoa, zorrotza, anakronikoa. Nola egiten den hori? “Kritika egon dadin, aurrez bere testuinguru eta irakurle propioak sortu behar ditu, espazioak okupatuz eta idazkera desberdinak frogatuz. Horrela lortzen da luzaz baliatutako toki komunetatik ihes egitea eta jarrerak aldaraztea”. Erne segitzea gelditzen da oraingoz, aukerak sorraraziz edo antzemanez, eta hala agian laster estaliko da berriz kritikaren zuloa, mende hasieran *Mugalari*-ren bueltan estalitzen bezala, baina desberdin, beste nonbaitetik eta beste nolabait, derrigor. ●